

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASINDA DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET

Yard.Doç Dr. Meriç Subaşı Ertekin*

ÖZET

Serbest dış ticaret politikalarının uygulandığı ülkelerde döviz kuru politikaları ülkelerin dış ticaret politikası araçları içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada döviz kuru politikalarının dış ticaret üzerindeki etkisi 1980 sonrası dönemde Türkiye açısından incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Exchange rate policies have an important role in the foreign trade policy tools in the countries where the liberal foreign trade policies have been applied.. This paper investigates the effects of exchange rate policies on foreign trade after 1980 in Turkey.

GİRİŞ

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı dış ticaret politikası ve sabit döviz kuru sistemi dışa kapalı rekabetten yoksun bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye 1960'larda içe dönük stratejinin uygulanmasında başarılıydı. Endüstrinin büyüme oranı ve Gayri Safi Milli Hasıla 1970'lerin başında yüksekti. Ancak, bu başarı sürdürülememiştir ve ithal ikameci politika 1960'ların sonunda bitmiştir¹. Bunun birinci nedeni daha fazla kazancın ve kolaylığın tercih edilmesidir. İkinci nedeni ise, ithalata rakip endüstrilerle ihracat endüstrileri arasında döviz kontrolü ve ithalata

---

* Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

¹ Bela BALASSA "Flexible Exchange Rates and International Trade", *Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments*, North- Holland Publishing Company, New York, 1980, s.210-211.

getirilen korumalarla sağlanan dengesiz kaynak maliyetinin büyük olması ve gittikçe büyümesidir².

Bu yapının değişmesinde 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri önemli bir adım olmuştur. Dış dengeyi sağlayan dünya piyasalarında rekabet edebilecek dışa dönük sanayileşme politikası benimsenmiştir. Uygulanan bu politika ile ihracatın yapısı tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı yapıya doğru değiştirilmek istenmiştir. Bu yüzden de planlı karma ekonomi anlayışı yerine serbest piyasa uygulamaları tercih edilmiş; vergi iadesi, ihracat kredileri, ihracatçı sermaye şirketlerinin teşviki ve döviz kuru gibi ekonomi politikaları ile ekonomide yapısal değişim sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomik istikrar ve liberalizasyon politikalarının en büyük reformu ise döviz kuru politikalarında olmuştur. 1980 öncesinde katı kambiyo kontrolü altında bulunan sabit kur sistemine esneklik kazandırılarak daha gerçekçi kur politikalarına dönülmüştür. Dış ticaret politikası araçları içinde önemli bir yeri olan döviz kuru politikaları ile dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu politikanın ihracatı arttırmadaki başarısı açıktır. Aşırı değerli döviz kurunu dengelemede döviz kuru politikasının önemli rolü olduğu özellikle enflasyonist dönemlerde ihracat performansı üzerindeki başarısı sürekli olarak belirtilir³. Ancak liberasyonun ve devalüasyonun Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur. Bazı gözlemciler, ülkenin ihracat performansında görünen başarının istatistiklerden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, TL'nin aşırı değerlenmiş olduğu 1970'lerde ihracatın değeri daha düşük gösterilirken, TL'nin nispi olarak az değerlenmiş olduğu 1980'lerde ihracat değeri daha yüksek gösterilmiştir⁴. Ancak Arslan ve Wijnbergen 1993'te yaptıkları bir çalışmada yüksek gösterilen ihracatın artan ihracatın küçük bir kısmını oluşturduğunu ileri

---

² A. KRUEGER "Some Economic Costs of Exchange Control: The Turkish Case", *Journal of Political Economy*, Vol.74, 1966.

³ H. OKTAN AKTAN "Liberalization, Export Incentives and Exchange Rate Policy: Turkey's Experience in the 1980", *The Economy of Turkey since Liberalization*, London, 1996, s.178.

⁴ M.CELASUN and D.RODRİK, "Dept, Adjustment and Growth: Turkey", in J. Sachs and S.M. Collins (eds.), *Developing Countries' Dept Chicago*, IL: University of Chicago Press, 1989.

sürmüşlerdir⁵. Ayrıca Türkiye'nin 1980'de hızlı ihracat artışında döviz politikasından çok petrol üreten komşu ülkelerdeki gelir artışından kaynaklandığı da belirtilmiştir⁶. Dışa yönelik politikaların uzun vadeli devamını sağlamada ithalat ihracat kadar önemli değildir. Bu yüzden liberasyon ile ithalatta kotaların kaldırılması ve tarifelerin büyük ölçüde azaltılması gerçeğine karşın liberasyonun ve devalüasyonun Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisi daha az dikkate alınmıştır.

Döviz kuru politikalarının ekonomiye etkisi çok geniş olmakla birlikte bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası uygulanan kur politikalarının dış ticaret üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. 1980 öncesinde döviz kuru ticareti etkilemede önemli bir ticaret aracı olmadığından ve döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasında zayıf bir ilişki olduğundan ticareti etkilemek için farklı ticaret kontrolleri uygulanıyordu. Bu yüzden 1980 öncesi çalışmada ele alınmamıştır.

I. DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET DENGESİ

Bir ekonomide izlenen döviz kuru politikaları ve bunun sonucunda oluşacak döviz kurları iç ve dış ekonomik denge açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kur ayarlamaları iki şekilde yapılabilir. Hükümetler aldıkları bir kararla kendi milli paralarının dış değerini düşürür (devalüasyon) veya milli paralarının dış değerini yükseltirler (revalüasyon).

Devalüasyon aşırı değerlendirilmiş kur düzeninin bir sonucu olarak ortaya çıkar. İhracatı teşvik ederek ve ithalatı kısarak dış ticaret açıklarının kapanmasını sağladığı gibi iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki mevcut dengesizliği de ortadan kaldırır. Devalüasyonun ilk etkisi ulusal para cinsinden ülkedeki ithal mallarının fiyatını yükseltmesi, döviz olarak da ülkenin ihraç mallarını yabancılara karşı ucuzlatmasıdır. Her ülkedeki talep o ülkenin parası cinsinden ifade olunan fiyatlarla ters orantılıdır. Bu nedenle devalüasyon ithalat talebini kısıcıcı ve ihracat hacmini genişletici etkiler doğurmaktadır. Bu

---

⁵ I.ARSLAN and S.Van WİJNBERGEN, "Export Incentives, Exchange Rate Policy and Export Growth in Turkey", *Review of Economics and Statistics*, Vol.75, No.1, 1993.

⁶ CELASUN and RODRİK, age.

etkiler sonucunda ülkenin ithalat girdileri azalmakta, ihracat gelirleri artmakta, böylece dış ticaret bilançosu açığı giderilmiş olmaktadır. Revalüasyon ise az değerlenmiş kur düzeninin sonucunda ortaya çıkar. Ülke içi fiyatları pahalandırarak ihracatı azalttığından dış ticaret fazlası veren ülkelerde uygulanır⁷.

Devalüasyon ve revalüasyon politikaları harcama kaydırıcı araçlar olarak görülür. Çünkü yerli ve yabancı mallara olan harcamaları değiştirmek için ilgili fiyatları etkilerler. Devalüasyon, döviz cinsinden ülkenin ihracatını yabancılara daha ucuz hale getirirken, ithalatı ülke parası cinsinden daha pahalı hale getirir. İhracat artıp ithalat azaldığı için harcamalar ülke dışından ülke içine doğru kayar. Aynı şekilde bir revalüasyon, ihracatı azaltıp ithalatı teşvik eder ve harcamalar yurt içinden yurt dışına doğru kayar⁸.

Devalüasyon ve revalüasyon piyasada belirlenen döviz kurundan farklıdır. Bir devalüasyon veya revalüasyon yapmadan önce para otoritelerinin; resmi döviz kurundaki bir ayarlamamanın ödemeler dengesizliğini düzeltmek için gerekli olup olmadığına, ayarlamamanın ne zaman yapılacağına ve ayarlamamanın ne büyüklükte olması gerektiğine karar vermeleri gerekir. Çünkü döviz kuru piyasada arz ve talebe göre belirlenmediğinden yanlış bir karar olabildiği gibi, yanlış zamanda ve uygun olmayan bir büyüklükte olabilir⁹.

Döviz kuru politikası nispi fiyat yapısı bozulmuş bir ülke için dış ticaretteki tikanıklığı gidermede sık kullanılan bir araçtır. Kur ayarlamaları ile iç ve dış fiyatlar arasındaki ülke aleyhine dengesizliğin ortadan kalkmasıyla ihracat karlı hale gelir. Aynı zamanda ithal mallarına talebin azalmasıyla ithalatın miktar olarak azalması dış ticaret açığının kapanmasını sağlar. Kur politikası ile gerçekleştirilecek nispi fiyat değişimi ülke içinde uygulanacak para ve maliye politikaları ile de sağlanabilir. Ancak, ticarete konu olmayan malların nispi fiyatlarının deflasyonist para ve maliye politikaları ile düşürülmesi çok zordur¹⁰.

---

⁷ Rıdvan KARLUK, *Uluslararası İktisat, İstanbul*, 1998, s.327.

⁸ Robert J CARBAUGH., *International Economics*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1992, s.360-361.

⁹ CARBAUGH, a.g.e., 360.

¹⁰ Nilgün Acar BALAYLAR, "Döviz kuru Sistemleri ve Dış Ticaret", *TC Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.12, S.II, 1997, s.65.

Devalüasyon ve revalüasyon kararı spekülâtorlerin finansal piyasaları etkilemeleri yüzünden hükümet tarafından gizli tutulmaya çalışılır. Bununla birlikte devalüasyon hükümet yetkilileri kadar dışarıdakilere de açık olma eğiliminde olduğundan geçmişte ve genellikle daima ağır spekülâtif baskıyla sonuçlanmıştır¹¹.

II. 1980 SONRASI DÖNEMDE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ DIŞ TİCARET AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı dış ticaret politikası ve sabit döviz kuru sistemi, dışa kapalı ve dış dünya ile rekabet edemeyen bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur.

24 Ocak kararları ile Türkiye’de yeni bir dönemin başlamasıyla dış dengeyi sağlamak ve dünya piyasalarında rekabet edebilecek bir sanayi yapısına kavuşmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, bir döviz kuru sisteminin seçimi gündeme gelmiştir. Bu seçimde ise 1980 öncesinde geçerli olan sanayiinin korunması endişelerinin yerine dış rekabete uyum ana hedef olarak seçilmiştir.

Dış denge ve dışa dönük sanayileşme politikasında ihracat artışı ekonomik politikanın öncelikli hedeflerinden birisi olmuştur. Bu amaçla, dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, döviz kuru politikalarına ve ihracat teşviklerine ağırlık verilmiştir¹². Döviz kuru politikalarının özellikle enflasyonist dönemlerde aşırı değerlenmiş döviz kurunu ortadan kaldırarak ihracat performansında önemli etkide bulunduğu göz önüne alındığında Türkiye açısından döviz kuru önemli olmaktadır.

Bu amaçla istikrar önlemleri çerçevesinde 1980 yılında ihracatı artırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına başvurulmuştur. Ocak 1980’de ABD doları 47.10 TL’den 70 TL’ye çıkarılarak TL yaklaşık yüzde 50 devalüe edilmiştir. Böylece çoklu döviz kuru sistemi ithalatı ve girdileri desteklemekten kurtarılmıştır¹³. Bu önemli

---

¹¹ CARBAUGH, a.g.e., s.361.

¹² İTO, *Ekonomik Rapor*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1991-26, İstanbul,1991, s.49. ..

¹³ Sübidey TOGAN, “Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980”, *The Economy of Turkey since Liberalization*, St. Martin’s Press,

devalüasyonun ardından Mayıs 1981'e kadar izleyen 16 ayda 11 mini devalüasyon yapılmıştır. 1 Mayıs 1981'den itibaren de Türkiye'nin ihracattaki rekabet gücünü korumak için döviz kurları günlük olarak MB'ca belirlenmiştir¹⁴. Ayrıca ihracatçının karşı karşıya olduğu olumsuzlukları azaltmaya yönelik tedbirler alınmış ve endüstriyel ürünlerin fiyatlarında olduğu gibi ithalat libere edilmiştir¹⁵. Ancak liberalizasyon politikalarının başarısı kuşkusuz uzun dönemde reel döviz kurunun gelişimine bağlıdır. Reel döviz kurunun değerlendirilmesi uzun dönemde büyümeye ve ticaret dengesi açığını azaltmak için paranın değerinin düşürülmesine katkı yapar. 1980'lerde reel döviz kuru ihracatta artış sağlamak amacıyla 1988'e kadar düşürülmüştür. Bundan sonra ise reel döviz kuru trendi tersine çevrilmiştir¹⁶.

24 Ocaktan 1 Mayıs 1981'e kadar uygulanan kur politikasına düzeltilen sabit kur sistemi, o tarihten itibaren yapılan günlük kur ayarlamalarına da değişken sabit kurlar, oynak kurlar, hareketli kurlar adları verilmiştir. IMF literatüründe bu tür küçük oranlı devalüasyonlar ve günlük kur ayarlamaları için kayan pariteler veya tırs giden kurlar ibaresi kullanılmaktadır¹⁷.

Döviz kurunun günlük olarak MB'ca belirlenmesi, piyasa güçleri tarafından belirlenmesi sürecine geçişin bir aşaması olarak değerlendirilebilir. İç ve dış enflasyon farklarını sürekli olarak gideren gerçekçi kur politikasının uygulanmasıyla TL'nin değerinde yapılması gereken değişiklikler zaman kaybetmeden gerçekleştirildiğinden dış ticaret açısından döviz kuru riski azaltılacaktır. Ayrıca iç ve dış piyasalarda meydana gelen değişimler kısa sürede döviz kurlarına yansıtıldığından, ihracatçının dış piyasalarda rekabet gücü korunacağından ihracat özendirilmiş olacaktır¹⁸.

29 Aralık 1981 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 28 Sayılı Karar ile kambiyo rejimine önemli değişiklikler getirilmiştir. Bu karar ile, ticari bankalar MB'ca günlük

---

New York, 1996, s.30.

¹⁴ AKTAN, a.g.m., s.178.

¹⁵ BALASSA, a.g.e., s.220-225.

¹⁶ TOGAN, a.g.e., s.30.

¹⁷ Emin ÇARIKÇI, "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.1, S.2, Aralık 1983, s.102- 103.

¹⁸ BALAYLAR, a.g.m.,s 73-74.

olarak ilan edilen esas kurun dövizler için %6, efektifler için %8 altını veya üstünü geçmemek koşuluyla, döviz ve efektif alış satış kurlarını serbestçe belirleyebilecektir¹⁹.

Serbestleşme yönünde diğer önemli bir adım 30 sayılı kararla atılmıştır. Bu karara göre, Temmuz 1984'ten sonra, TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatının saptanması Merkez Bankası'na döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmıştır. Bireylerin yanlarında döviz bulundurmaları suç olmaktan çıkmış ve bankalarda döviz tevdiat hesapları açtırma olanakları tanınmış, bankaların döviz mevcutlarını bankacılık işlemleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmıştır. Ayrıca, dışsattım karşılıklarının %20'sinin ve görünmeyen işlemlerle ilgili dövizlerin tamamının kullanımı ilgililerin serbest kullanımına bırakılmış ve Nisan 1986'da Türkiye OECD Liberasyon Kodlarına katılmıştır²⁰.

Daha sonra döviz gelirlerinin artmasıyla birlikte 1985 yılının ikinci yarısından itibaren kurların dalgalanma çerçevesinde belirlenmesine başlanmıştır. 1986 yılının sonlarında ise satış kurları üzerine merkez bankası denetimi, alış kurlarında nispi bir serbesti uygulaması sağlanmıştır.

1989 yılı ile bankalar, yetkili kurumlar ve özel finans kurumlarının katılımıyla, kur belirleme seansları daha liberal hale dönüştürülmüştür. 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar ile Kambiyo Rejimi daha da serbestleştirilerek Türk Lirasına konvertibil olan bir para birimi niteliğinin kazandırılması için gerekli hukuki çerçeve çizilmiştir. Karar ek olarak, kambiyo düzenlemelerinin içerdiği kısıtlamaları büyük ölçüde yumuşatmıştır²¹. Sonuçta 22 Mart 1990'da IMF TL'nin konvertibil dövizler ailesine katıldığını resmen ilan etmiştir. Cari işlemlerde serbestliği, sermaye hareketlerinde ise miktar kısıtlamalarını getiren bu kısmi konvertibilite 21 Mart 1993'te yayımlanan 32 sayılı kararda bazı değişiklikler ve ilaveler yapılması hakkındaki son düzenleme ile daha da genişletilmiştir.

---

¹⁹ TCMB, *Yıllık Rapor*, 1984, s.35.

²⁰ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1997, s.255.

²¹ TCMB, *Yıllık Rapor*, 1989, s.40.

1980 sonrası kambiyo rejiminin serbestleşmesinin yanı sıra dış ticaret alanında da serbestleşme gündeme gelmiştir. İhracatın özendirilmesi için 1980-1983 yıllarında vergi iadesi, düşük faizli kredi gibi doğrudan sübvansiyon niteliğinde teşvik araçları kullanılmıştır. 1984-1986 yıllarında gümrük ve eşdeğerli vergilerde önemli değişiklikler yapılmıştır. İthalattaki damga resimleriyle, teminatlar önemli ölçüde indirilmiş, kotaya dahil mal sayısı azaltılmıştır. Düşük faizli kredi sistemine son verilmiş, vergi iade oranları düşürülmüş, ancak azaltılan doğrudan teşviklerin ihracat üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmak için Katma Değer Vergisi İstisnası ve Kaynak Kullanımı ve Destekleme Fonu'ndan prim ödemeleri getirilmiştir²².

24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlanan istikrar politikalarının amacı ekonominin değişen iç ve dış koşullara uyum sağlaması, ihracata dönük bir büyümenin gerçekleştirilmesi ve TL'nin değerinin dışa açılmayı özendirecek bir düzeye ulaştırılması olmuştur. Bu yüzden döviz kurunun ülkenin dış ödemeler bilançosunun önemli bir belirleyicisi olan ihracatta rekabet gücünü ve karlılığı artıracak, ithalatta ise yabancı mallarla rekabet edebilecek bir düzeyde belirlenmesi gerekmiştir.

Sabit kur sisteminde kur ayarlamaları sonrası döviz kurları uzun süre sabit tutulmaktadır. Bu yüzden Türkiye gibi enflasyonun yerleşmiş olduğu ülkelerde döviz kuru enflasyon değerinin altında kalarak ithalatı özendirdiğinden, dış ticaret açıklarına neden olur. Bu yüzden kontrollü dalgalanma döviz piyasası istikrarı açısından daha uygun görülmektedir.

Esnek kur sisteminin ise risk ve belirsizliği artırarak uluslar arası ticaret hacmini azaltacağı ileri sürülmektedir. Özellikle 1973'den sonra esnek döviz kuru sisteminin geniş alana yayılmasından sonra bu tür görüşler önem kazanmıştır Robert TRİFFİN(1975), Anthony LANYİ (1969), CLARCK ve HAULK (1972) ve MAKİN (1976) bu konuda çalışmışlardır.

1980-1988 dönemindeki döviz kuru sistemi esnek (dalgalı) kurlar ailesi içinde kontrollü (güdümlü) kur sistemine karşı gelmektedir.

---

²² Işın Çelebi, *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, E Yayınları, İstanbul, 1991, s.98.

Uygulanan kur politikaları dış ticaret ilişkileri açısından üç önemli kavramı açığa çıkarmaktadırlar. Bunlar eksik değerlendirilmiş döviz kuru politikası, gerçekçi kur politikası ve aşırı değerlendirilmiş kur politikalarıdır²³. Ülkemizde dış ticaretin serbestleştirildiği 1980 sonrasında döviz kurlarının gelişimi ile ithalat ve ihracattaki gelişmeleri değerlendirebilmek için TL'nin en çok kullanılan ABD doları ve Alman markı karşısında ne oranda aşırı ya da düşük değerlendirildiğinin bulunması gerekir. Bu amaçla reel efektif döviz kuru endeksi kullanılmaktadır. Endeksin büyüyor olması Türk Lirasının (TL) reel olarak değer kaybettiğini, endeksin küçülmesi ise TL'nin reel olarak değer kazandığını gösterir.

Tablo 1'de reel efektif döviz kuru endeksinin gelişimi incelendiğinde 1988 yılına kadar büyümüş, diğer bir deyişle TL reel olarak değer kaybetmiştir. 1988 yılında 112.71'e ulaşan reel efektif döviz kuru endeksi 1989 ve 1990 yıllarında sırasıyla 12 aylık ortalamalara göre %8.2 ve %16.1 düşüş göstermiştir.

Reel efektif döviz kuru endeksi değerlerine göre 1980-88 yılları arasında eksik değerlendirilmiş TL politikası uygulanmıştır. 1989 ve 1990 yıllarında nispi esnek kurlar çerçevesinde kamunun gözetiminde kurlar aşırı değerlendirilmiştir²⁴. Bunda 1989 yılının ikinci yarısında, iç talebi artırıcı politikalar ve gümrük vergilerinin düşürülmesinin ekonomiyi canlandırması ile kamu kesiminde yüksek ücretlerin ve dış kredilerin faizler üzerindeki etkisinin talep artışı yaratması etkili olmuştur. Canlanan ekonomideki ek faaliyetlerin yüksek oranda dış krediyle finansmanı, TL'nin değer kazanmasına neden olmuştur.

1994 yılında finans piyasalarında oluşan kriz nedeniyle döviz kurlarındaki artış TL'nin eksik değerlendirilmesine neden olmuştur. 1995'te reel efektif kur endeksi %12.9'a düşmüştür. 1995 yılındaki TL'nin aşırı değerlendirilmesi 1998 ve 1999'da yine bu kadar fazla olmamakla birlikte %5.8 ve %6.1 düzeyinde yaşanmıştır.

---

²³ Nicholas KALDOR, "Devaluation and Adjustment in Developing Countries", Finance and Development, June 1983, s.35.

²⁴ TOBB, 1991 Yılı Ekonomik Raporu, TOBB 48. Genel Kurulu, Mayıs 1993, s.89.

Tablo 1: Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret (1995=100)

Yıllar	REDK	REDK %	İhracat %	İthalat %	Dış Tic. Dengesi %	Büyüme Hızı %
1980	70.34	41.1	28.7	56.0	78.0	-2.8
1981	76.83	9.2	61.6	12.9	-15.4	4.8
1982	88.52	15.2	22.2	-1.0	-26.8	3.1
1983	90.58	2.3	-0.3	4.4	13.3	4.2
1984	96.11	6.1	24.5	16.5	3.3	7.1
1985	100.09	4.1	11.6	5.5	-6.6	4.3
1986	105.52	5.4	- 6.3	-2.1	7.8	6.8
1987	110.51	4.7	36.7	27.5	8.8	9.8
1988	112.71	2.0	14.4	1.3	-32.6	1.5
1989	103.43	-8.2	-0.3	10.2	5.9	1.6
1990	86.75	-16.1	11.5	41.2	124.2	9.4
1991	84.90	-2.1	4.9	-5.6	-20.2	0.3
1992	89.92	5.9	8.3	8.7	9.4	6.4
1993	82.65	-8.1	4.3	28.7	72.7	8.1
1994	114.76	38.9	18.0	-20.9	-63.3	-6.1
1995	100.00	-12.9	19.5	53.4	172.4	8.0
1996	93.84	-6.2	7.3	22.2	45.0	7.1
1997	92.83	-1.1	13.1	11.3	9.3	8.3
1998	87.41	-5.8	16.1	5.3	-7.1	3.9
1999	82.08	-6.1	-1.4	-11.4	-25.6	-6.4

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1999, s.593; TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Dış Ticaret Bülteni*, Temmuz- Eylül 2000, s.1-2.

1998-99 yıllarında Merkez Bankası TL'ye yönelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı tedbir olarak aynı anda hem kuru hem de faizleri denetlemeye çalışmıştır. Faiz ve kur politikasının birbirini dengelemesi sağlanamadığından büyüme hızı düşmüş ve 1999'da ekonomi derin bir krize girmiştir. Stand-by anlaşması ile birlikte devreye giren kur ve para politikası ile sorun çözülmüştür. Merkez Bankası 30 Haziran 2001'e kadar, on sekiz ay boyunca sadece kuru belirleyeceğini , faizi ise tümü ile piyasaya bırakacağını açıklamıştır.

Daha sonra bir buçuk yıllık bir geçiş dönemi sonunda, 1 Ocak 2002'den itibaren sadece faizin belirlenmesi ve kurun piyasaya bırakılması kararlaştırılmıştır.

1998'den 21 Şubat 2001 siyasi ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik krize kadar uygulanan TL'nin değer kazanmasını engelleyen kur politikası, güçlü bir reel döviz kurunu olanaklı hale getirmiştir. Döviz kuru sepet bazında ve kullanılan fiyat endekslerine bağlı olarak değerlendirilmiştir. 2000 yılının ilk sekiz ayında 0,3 ile 3,9 arasında değer artışı ile TL'nin reel düzeyi rekabet edebilir aralıklar arasında kalmıştır²⁵.

On sekiz aylık dönemde, para sepeti için aylık devalüasyon oranı kamuya önceden açıklanmıştır. Önceden ilan edilen döviz kuru, beklentileri yönetebilecek pratik bir araç sunmuştur. Bununla birlikte, döviz kurunun bir dayanak noktası olarak uzun dönemli kullanımı dış dengede sorun çıkarabileceğinden 1 Temmuz 2001'de başlatılacak olan uygulamaya göre, kur sepetinin bir bant içerisinde şekillenmesi kararlaştırılmıştır.

Söz konusu bant 2001 yılı sonunda toplam genişliği %7,5'e, 2002 yılının ortasında %15'e ve 2002 yılı sonunda %22,5'e ulaşacak şekilde kademeli olarak genişletilecektir. Merkez Bankasının temel hedefi fiyat istikrarına yöneldiği için orta vadeli enflasyon hedefi Merkez Bankası için bir öncelik olmaya devam edecektir. Bu nedenle, döviz kuru bu geçiş döneminde fiyat düzeyi için belirleyici rol oynamayı sürdürdükçe, Merkez Bankası da kur hareketlerini yakından izleyecektir. 2003 yılında ise dalgalı döviz kuru hedefleniyordu²⁶. Ancak, son krizin ardından döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Yapılan devalüasyonla %38 oranında TL'nin değeri dolar karşısında düşürülmüştür. Diğer konvertibil döviz kurları da dolara bağlı olarak TL karşısında değer kazanmıştır.

TL'nin aşırı ve eksik değerlenmesi politikasına göre ihracatın ve ithalatın gelişimi incelendiğinde, 1980-1988 sonrasında istisnai yıllar olmakla birlikte, genel eğilim eksik değerlenmiş döviz kuru lehinde olmuş ve eksik değerlenme kadar ilave bir sübvansiyonla

---

²⁵ Gazi Erçel, *Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler ve Para Politikasına İlişkin Beklentiler*, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/> yayın/yay4.html, 13 Eylül DEİK Semineri, Londra.

²⁶ ERÇEL, a.g.s.

ihracatın teşviki sağlanmıştır. ihracat 1983 ve 1986 yılları dışında artış göstermiş, 1989 yılında TL'nin aşırı değerlenmesi, körfez krizi, olumsuz hava koşulları, korumacılık eğilimleri, artan dünya rekabeti, sanayi kapasitesinin sınıra dayanması gibi olumsuz etkilerle ihracat tıkanmıştır. İhracatçıların fedakarlığı ile yine de ihracat daha kötü durumda olmaktan kurtarılmış, ihracatta %0.3 gibi düşük bir azalma gerçekleşmiştir. 1990 yılında TL'nin aşırı değerlenmesine karşın ihracat azalmamış %11.5 gibi bir oranda artmıştır. 1991 ve izleyen yıllarda TL'nin eksik değerlendirildiği yıllarda ihracat artışı yaşanmıştır. 1994 ve finans piyasalarındaki krizi izleyen 1995 yılı ile yine TL'nin aşırı değerlendirildiği 1998 yılında ihracatta beklenen azalma ilişkisi gerçekleşmemiştir. 1999 yılında aşırı değerli TL ile ihracat %1.4 oranında azalmıştır.

Döviz kuru ithalat ilişkisinde, TL eksik değerlendirildiğinde ithalatın azalması, aşırı değerlendirildiğinde ise artması gerekmektedir. Bu ilişki 1982,86, 89,90,93,94, 95, 96, 97,98 yıllarında gerçekleşmektedir. Bu iki veri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bunun dışındaki yıllarda tabloda görüldüğü gibi 1983, 84, 85, 87, 88, 91, 92, 99 yıllarında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu yıllarda TL eksik değerlendirilmesine karşın İthalat artış göstermiştir. 1984-87 yıllarında ithalat artışının %16.5 ve %27.5 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmesi yüksek büyüme hızından kaynaklanmıştır. Çünkü reel efektif kurda önemli bir değişme olmamıştır. 1986 yılında hızlı büyüme ile birlikte yatırım mallarına ithalat artmıştır. Bu yüzden, ithalat teminat oranlarının artırılması, fon yükümlülüğüne tabi tutulan ithal mallarının kapsamının genişletilmesi ve fonların yükseltilmesiyle ithalatı azaltacak önlemler alınarak ithalatın yavaşlaması sağlanmıştır²⁷.

Genel olarak ithalat yıldan yıla artan liberasyona rağmen, kontrollü bir gelişme ile ihracattaki gelişmelere paralel istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bazı yıllarda görülen anlamsız ilişkilerde ise dışsal faktörler etkili olmuştur. 1989'da ise uygulanan kur politikası ile ithal malların ucuz hale gelmesi ve 1990 yılının başında uygulamaya konulan ithalatın serbestleştirilmesi, konvertibilite ve gümrük vergilerinin azaltılması gibi ekonomik politikalarla ithalat daha hızlı

---

²⁷ Emin ÖZTÜRK, Kur hareketleri, Dış Ticaret Açığı ve Merkez Bankası Politikaları, TC Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No:9307, Ankara, 1993, s.11.

arttığından dış açık büyümüştür. Bu yüzden konvertibilite döviz sorununu çözmekle birlikte dış ticaret açığını büyütüştür. İthalat 1989 ve 1990'da %10.2 ve %41.2 gibi büyük bir artış göstermiştir. Böylece dış ticaret açığımız 1988'de %32.6 azalmışken 1989 ve 1990'da %55.9 ve %124.2 artmıştır. 1991'de aşırı değerli kur politikasından vazgeçilince dış ticaret açığı kapanmaya başlamıştır. 1992'de sanayi ürünlerinde yüksek büyümeden dolayı ithalat tekrar artmıştır. 1993 yılındaki ithalat artışında ise iç talebin canlılığına bağlı olarak tüketim ve hammadde talebindeki artış, yatırım malları talebindeki artışla birlikte yatırım malları ithalatındaki artış ve ayrıca OECD ülkelerindeki durgunluk, aşırı değerli döviz kuru ve ithalatın finansmanına getirilen kolaylıklar etkili olmuştur. 1993'te %72.7 oranında artan dış açık nedeniyle uluslar arası risk puanımızın artırılması ve dış borçlanmada karşılaşılan güçlükler ödemeler dengesi krizini gündeme getirmiştir. 5 Nisan kararlarının ardından yurtiçi talep kısalmış ve ithalat gerileyerek ihracat artmıştır. 1995,96,97,98,99 yıllarında Türk Lirası reel olarak değerliliğini sürdürmüştür. İthalatın artış hızının yüksek olması, ihracatın ise tam tersine düşük olmasının nedenlerinden birisi de Türk Lirasının reel olarak değerli olmasıdır.1999 yılından sonra ihracatın düşmesi ve ithalatın artması ile dış ticaret açığı büyümüştür.Bir önceki yılın aynı dönemine göre, 2000 yılının Ocak-Kasım döneminde dış ticaret açığı %142.4 oranında genişlemiştir.

Özetle döviz kuru politikaları ile dış ticaret arasında bir ilişki olmakla birlikte bazı yıllarda beklenen ilişki gerçekleşmemektedir.1980-1999 dönemi için REDK ve dış ticaret arasında ekonometrik olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için yapılan nedensellik testinde Reel Efektif Döviz kuru % 1.7 anlamlılık düzeyinde %2 hata payı ile ihracatı etkilemektedir. F istatistiği 7.13 çıkmaktadır. Regresyon analizinde ise REDK ile ihracat arasında pozitif bir ilişki olmakla birlikte 0.116 gibi düşük bir olasılık düzeyinde REDK ihracatı %8 açıklamaktadır. REDK ile ithalat arasındaki nedensellik testinde, %15 olasılık düzeyinde REDK'nun ithalatı açıklamadığı ortaya çıkmıştır. F istatistiği 2.24 çıkmıştır.REDK ve büyüme hızı ile yapılan regresyon analizinde REDK ve ithalat arasında anlamsız, büyüme ve ithalat arasında ise anlamlı bir ilişki görülmüştür.

SONUÇ

Bir ülkenin rekabet gücünün bir göstergesi olarak kullanılan döviz kurları ihracat ve ithalatı etkilediğinden dış ticaret açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin 1980 sonrası döviz gelirlerini arttırmaya ve dış ticaret açığını kapatmaya yönelik döviz kuru politikasının etkileri ise farklılık göstermektedir. Yapılan değerlendirmenin ışığı altında döviz kuru politikaları bazı yıllarda ihracatı ve özellikle ithalatı açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni Türkiye'nin ithalatında yatırım ve ara mallarının önemli bir yer alması, yapılmak zorunda olması ve büyüme hızının etkili olmasıdır.

Türk Lirasının diğer para birimleri karşısında reel olarak değer kaybetmesi, uluslararası ticaret hadlerinin aynı kaldığı varsayımı altında, ihracatın artması ithalatın ise azalmasına yol açmaktadır. Ancak ihracat gelirlerini artırmak için TL' nin eksik değerlenmesi imalat sanayiinin dış girdi bağımlılığı nedeniyle girdi maliyetlerini artırarak üretim üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Kur ayarlaması sonucunda ihracatçıların geliri arttığında ithalatçıların maliyetleri artmaktadır. Türkiye ekonomisinin ithalata bağımlılığının yüksek olduğu göz önüne alındığında ihracat sektörlerinin toplam maliyetleri içinde ithal girdilerinin maliyetlerinin artması ithalata bağımlı ihracat sektörlerini olumsuz etkileyecektir.

Döviz kuru politikalarının ihracatçının üretim kapasitesini kısa sürede artırma ve ilave bir satış sağlamanın dışında ihracatı önemli ölçüde etkilediği söylenemez. Bir ülkenin ihracatını üretim kapasitesi, verimlilik, dış talep, fiyat yapısı, girdi maliyetleri, uluslararası piyasaların yapısı gibi çok değişik faktörler etkilemektedir. Öncelikle bu gibi ihracatı olumsuz etkileyen faktörler ortadan kaldırıldıktan sonra nispi fiyatların dengelenmesinde kur politikası etkili olmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrasında gerçekleştirilen ihracat artışında düşük değerlenmiş kur politikasının etkisi olmakla birlikte daha çok mali teşvikler ve mevcut üretim kapasitesi etkili olmuştur. Yapılan ekonometrik çalışma da bu sonucu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

AKTAN Oktan H. "Liberalization, Export Incentives and Exchange Rate Policy: Turkey's Experience in the 1980", *The Economy of Turkey since Liberalization*, London, 1996.

ARSLAN I and WIJNBERGEN S. Van, Export Incentives, Exchange Rate Policy and Export Growth in Turkey", *Review of Economics and Statistics*, Vol.75, No.1, 1993.

BALASSA Bela, "Flexible Exchange Rates and International Trade", *Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments*, North- Holland Publishing Company, New York, 1980.

BALAYLAR Nilgün Acar, "Döviz kuru Sistemleri ve Dış Ticaret", *TC Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.12, S.II, 1997.

CARBAUGH Robert J., *International Economics*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1992.

CELASUN M. and RODRİK D., "Dept, Adjustment and Growth: Turkey", in J. Sachs and S.M. Collins (eds.), *Developing Countries' Dept Chicago*, IL: University of Chicago Press, 1989.

ÇARIKÇI Emin, "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.1, S.2, Aralık 1983.

ÇELEBİ Işın, *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, E Yayınları, İstanbul, 1991.

DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1999.

DTM, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Dış Ticaret Bülteni*, Temmuz- Eylül 2000, s.1-2.

DTM, *Dış Ticaret Ağırlıklı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri*, <http://www.Foreigntrade.gov.tr/EKONOMİ/YILLIK/dkendeks.html>.

ERÇEL Gazi, *Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler ve Para Politikasına İlişkin Beklentiler*, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayın/yay4.html>, 13Eylül DEİK Semineri, Londra.

HUSTED Steven and MELVİN Michael, *International Economics*, Harper and Row Publishers, New York, 1990.

KALDOR Nicholas, "Devaluation and Adjustment in Developing Countries", *Finance and Development*, June 1983.

KARLUK Rıdvan, *Uluslararası İktisat*, İstanbul, 1998

KEPENEK Yakup- YENTÜRK Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1997

KRUEGER A, “Some Economic Costs of Exchange Control: The Turkish Case”, *Journal of Political Economy*, Vol.74, 1966.

MACHLUP Fritz, “Explaining Changes in Balances of Payments and Foreign Exchange Rates: A Polemic without Graphs, Algebra, and Citations”, *Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments*, North- Holland Publishing Company, New York, 1980.

ÖZTÜRK Emin, *Kur hareketleri, Dış Ticaret Açığı ve Merkez Bankası Politikaları*, TC Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No:9307, Ankara, 1993, s.11.

İTO, *Ekonomik Rapor*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1991-26, İstanbul, 1991.

TCMB, *Yıllık Raporları*, 1984 ve 1989.

TOBB, *1991 Yılı Ekonomik Raporu*, TOBB 48. Genel Kurulu, Mayıs 1992.

TOGAN Sübidey, “Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980”, *The Economy of Turkey since Liberalization*, St. Martin’s Press, New York, 1996.